

IMPRESSIE VAN DE PRESENTATIE VAN DE FRIESE ZOOGDIERENATLAS

Teddy Dolstra

Meervleermuizen

foto: Teddy Dolstra

Vanaf 2004 hebben diverse organisaties de koppen bij elkaar gestoken om een verspreidingsatlas van zoogdieren in Fryslân te realiseren. Vele vergaderingen op het provinciehuis en nog meer tijd om alle binnen gekomen waarnemingen uniform te verwerken, hebben er toe geleid dat een belangrijke stap richting een definitieve verspreidingsatlas van de Fryske zoogdieren het daglicht heeft gezien op 22 juni 2007. Op die datum is de werkatlas, in samenwerking met de Fryske Akademy, gepresenteerd.

Welkomstwoord

Nadat iedereen een kop koffie/thee tot zich had genomen verzocht dagvoorzitter Gjerrit Hekstra van de Fryske Akademy een ieder richting de bovenzaal van It Aljemint te gaan. Hekstra opende het minisymposium met een uitgebreid betoog over nut en mogelijkheden van de Fryske Akademy en het Biologisch Wurk Ferban daarbinnen voor liefhebbers van de Fryske natuur en cultuur. Dit gebeurde met veel passie en met het door Hekstra zelf geschreven boek over de Fryske Akademy in de hand; een 'bijbel' die als rode draad door het symposium zou lopen.

Het boek van Hekstra bevat een opvallende en herkenbare passage over zoogdieren, die nadrukkelijk door hem werd aangehaald: de mens houdt en houdt van zoogdieren. Immers de mens houdt koeien, schapen, varkens en paarden. Daarnaast heeft men voor de liefhebberij huisdieren als hond, kat, konijn en cavia. Als zoogdieren niet tot deze groepen behoren, dan zijn er nog slechts twee mogelijkheden: of het is jachtwild, of het is ongedierte. Veel zoogdieren leven 's nachts, zijn 'eng', niet tastbaar en/of vernielen onze cultuurgronden en voedselbronnen. Het symposium probeert hier toe een ander beeld te schetsen.

Uilen als vakkrachten

Na de inleiding van de dagvoorzitter kreeg Johan de Jong van de Werkgroep Kerkuilen Fryslân (WKF) het woord. De Jong hield zijn verhaal aan de hand van een PowerPoint-presentatie over de voor- en nadelen van de verschillende uilen wanneer braakballen van deze vogels gebruikt worden voor verspreidingsonderzoek naar zoogdieren. De nadruk lag op de Kerkuil omdat deze uil verreweg de grootste diversiteit aan prooidieren op het menu heeft staan. Bovendien heeft deze uil als bijkomend voordeel dat er veel braakballen op vaste locaties zijn te vinden en dat de maagsappen van de Kerkuil de botjes/schedels van de prooidieren weinig aantasten.

Vaak word gedacht dat de prooidieren worden gevangen in een straal van 1 km rond de verblijfplaats, maar het verhaal van De Jong toonde duidelijk anders aan. Sommige Kerkuilen worden tot op slechts enkele honderden meters vanaf de verblijfplaats waargenomen, maar andere kunnen tot 5 km vanaf de verblijfplaats worden aangetroffen om voldoende prooidieren te kunnen bemachtigen. Dit beeld tussen kleinschalig en grootschalig landschap werd met name zichtbaar door zenderonderzoek. Op diverse locaties zijn Kerkuilen gezenderd om omvang en landschapstype van het jachtbiotoop vast te stellen. Ook werden in en rond een uilenkast camera's geplaatst om de activiteiten van de Kerkuilen te volgen.

De redenen om braakballen te pluizen zijn divers: vaststellen van de variatie in het menu van de Kerkuil, in kaart brengen van een verspreidingsbeeld van de kleine zoogdieren, planologische doeleinden vanwege rode-lijstsoorten als prooi en, wat minstens zo belangrijk is, het terugkoppelen van de gegevens naar de nestkastbezitters. Ook zij hebben interesse in wat er in hun woonomgeving leeft.

In Fryslân zijn naast de pluigroep van de WKF diverse andere partijen en personen actief bezig met braakballen. Genoemd worden Johan de Jong (t.b.v. onderzoek), Zoogdierverseniging VZZ, Wiesje Spijckstra-Scholten (WKF/VZZ/FFF), Marten Zijlstra (FFF), Bert Zijlstra, Natuurmuseum Fryslân en diverse vrijwilligers. Aan de hand van verspreidingskaarten toonde De Jong het actuele beeld van een aantal soorten (spits)muizen. Tevens gaf hij een beeld van het voorkomen van de Kerkuil in Nederland door de decennia heen. Hij sloot af met het laten zien van een Kerkuil met zijn favoriete hapje, een muis.

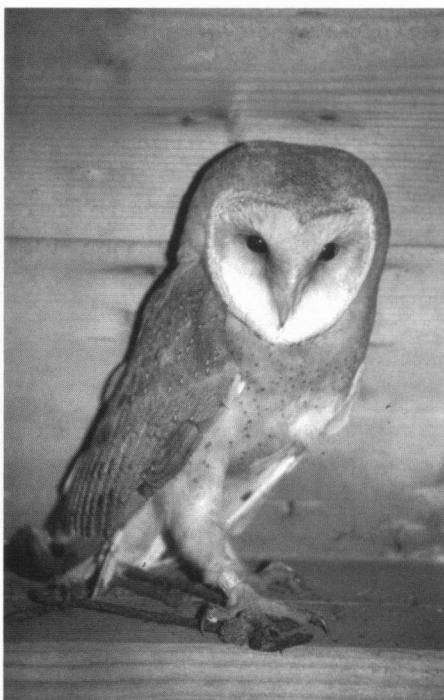
VZZ-projecten in Noord-Nederland

Dagvoorzitter Hekstra gaf het woord vervolgens aan Rob Koelman van de Zoogdierverseniging VZZ. Koelman liet in zijn verhaal vooral naar voren komen hoe zoogdiergegevens door de jaren heen zijn vast gelegd. De eerste verspreidingsatlas dateert alweer van 1971,

Wiesje Spijckstra-Scholten toont de 'werkAtlas'. foto: Teddy Dolstra

een uitgave van het wetenschappelijke tijdschrift 'Lutra' waarin verspreidingsgegevens per gemeente zijn opgenomen. De volgende zoogdierenatlas kwam uit in 1992; deze gaf een verspreidingsbeeld op uurhok niveau (5x5 km). Ondertussen werd er uitgebreid onderzoek gedaan naar vleermuizen in het Vleermuis Atlas Project (1986-1993). Dit leidde tot een aanvullende vleermuizenatlas die in 1996

De Kerkuil als 'vakkraacht'.

foto: Anton Huitema

verscheen. Tegenwoordig zijn zoogdierversenigingen in verschillende provincies weer actief aan het inventariseren geslagen ten behoeve van een provinciale verspreidingsatlas.

Koelman lichtte toe dat het verspreidingsonderzoek naar zoogdieren vooral landelijk is ingesteld. Een aantal bedreigde en/of zeldzame soorten worden in korte tijd in kaart gebracht op het niveau van kilometerhokken (1x1 km). Dit gebeurt in het kader van de 'Inhaalslag Verspreidingsonderzoek', een samenwerking van de VOFF en PGO's met het ministerie van LNV. De VZZ draagt hierin de zorg voor Waterspitsmuis, Noordse woelmuis, Hazelmuis, Eikelmuis, Boommarter, Ingekorven vleermuis en vleermuissoorten tijdens de zwermfase.

Verder coördineert de VZZ het verspreidingsonderzoek naar kleine zoogdieren. Dit vindt plaats door middel van de analyse van braakballen van uilen. Doelsoorten van dit onderzoek zijn Waterspitsmuis, Noordse woelmuis en Veldspitsmuis, maar ook de meer algemene soorten liften mee in dit project. Tot slot worden de Meervleermuizen door diverse deelonderzoeken onder de loep genomen door met name Anne-Jifke Haarsma (Rijksuniversiteit Leiden i.s.m. de VZZ). Onderdeel hiervan was het project Meervleermuis dat in 2005 in Fryslân werd gehouden. De VZZ hoopt dat alle lopende verspreidingsonderzoeken en atlasprojecten leiden tot een nieuwe Nederlandse verspreidingsatlas medio 2012.

De Otter in Noord-Nederland

Hugh Jansman van Alterra krijgt vervolgens het woord en vertelt aan de hand van een PowerPoint presentatie wat de oorzaken zijn van het uitsterven van de Otter in Nederland. Gedacht moet worden aan habitatvernietiging en versnippering, verkeer, visuiken, vervuiling en bejaging. Aan de hand van een oude schoolplaat 'Aan de Rivier', een illustratie van M.A. Koekoek, vertelde Jansman over het waar, waarom, wanneer en hoe van de herintroductie van de Otter in Nederland.

De kern van het herintroductiegebied zijn De Weerribben en De Wieden (Ov.). Inmiddels zijn de eerste Otters ook aanwezig in de Rottige Meente (Fr.).

Het DNA is een belangrijke factor in het vaststellen van de populatieontwikkeling. Van alle uitgezette dieren is vooraf het DNA bepaald waardoor de aanwezigheid van deze individuele dieren vrij eenvoudig is vast te stellen met DNA-monsters van uitwerpselen. Voor de nakomelingen is dit al een stuk moeilijker doordat het een kleine populatie betreft waarvan de DNA-profielen steeds meer op elkaar gaan lijken. Anno mei 2007 zijn er in totaal 27 Otters zijn uitgezet, waarvan op basis van DNA- en/of zenderonderzoek is vastgesteld dat nog zes dieren in het uitzetgebied aanwezig zijn. Elf dieren zijn dood (waaronder zeven verkeersslachtoffers), negen dieren zijn weg getrokken en één dier is overgeplaatst naar een opvangcentrum. Tot en met het voorjaar van 2006 is vastgesteld dat er 19 jongen zijn geboren, waarvan inmiddels ook zes dieren verkeersslachtoffer zijn geworden. De populatiegrootte in het uitzetgebied wordt nu geschat op circa 20-25 dieren.

Ook naar de toekomst toe ziet Jansman nog veel werk in het verschiet. Zo dienen de fuiken van vissers nog te worden voorzien van grids en moeten ook de muskusrattenvallen worden aangepast. Minstens zo belangrijk is het verhelpen van verkeersbarrières en het realiseren van de natte as ten behoeve van de uitwisseling dieren in Duitsland. De komende twee jaar worden nog eens 14 Otters uitgezet om de populatie vitaler te maken.

Pauze

In de uitnodiging voor het symposium was het verzoek opgenomen om minimaal drie zoogdierwaarnemingen mee te nemen als soort van tegenprestatie. Voor aanvang van de pauze attendeerde dagvoorzitter Hekstra alle aanwezigen op de kaarten die op de benedenverdieping hingen waarop de verspreiding van Haas, Konijn en Mol kon worden ingevuld.

Tijdens het eerste deel van het symposium was een presentielijst rondgegaan. Hierop kon tevens worden aangegeven of men al dan niet lid was van het Biologisch Werk Ferban (BWF). Hekstra betreunde het dat slechts enkele van de aanwezigen lid bleken te zijn. Hij pleitte er voor dat iedereen een lidmaatschap zou overwegen.

Bosmuis

foto: Teddy Dolstra

Tijdens de pauze werd bijgepraat over zoogdier- en aanverwante zaken. Bij aanvang van de tweede serie lezingen deelde Hekstra mee dat de bijdrage over monitoring en verspreidingswerk bij de KNJV zou komen te vervallen, omdat regioconsulent Klaas Elsinga van de KNJV wegens familieomstandigheden voortijdig weg moest.

Wel en wee van de Das in Zuidwest-Fryslân

Na de pauze ging Sjoerd Bakker (SBB) in op de herintroductie van de Das in Fryslân. Ook vertelde hij over de ecologie van de Das en de relatie tussen Das en mens. De Das blijkt het bijzonder goed te doen in Fryslân. In Gaasterland zit een stabiele populatie met circa 40 burchten en van Zuidoost-Fryslân zijn inmiddels circa 200 burchten bekend. Verder worden verspreid door Fryslân Dassen aangetroffen en is er zelfs een burcht buitendijks ten noorden van Dokkum. Veel van deze burchten zijn aan het licht gekomen tijdens een provinciale inventarisatie enkele jaren geleden. Bakker pleitte er voor om dergelijke inventarisaties om de 3 tot 5 jaar te herhalen om op die manier de populatie Dassen te kunnen monitoren.

Het duistere leven van Grootoorvleermuizen

Marten Zijlstra (FFF) opende zijn verhaal met de moeilijkheid van het waarnemen van zoogdieren. Vele zijn 's nachts actief of leven ondergronds of anderszins verscholen, waardoor ze moeilijk te zien zijn. Technische hulpmiddelen maken het observeren van zoogdieren weliswaar steeds makkelijker, maar een soort als de Grootoorvleermuis blijft moeilijk waarneembaar.

Aan de hand van een PowerPoint-presentatie brengt Zijlstra de ecologie van de Grootoorvleermuis tot leven. Juist omdat deze soort zeer moeilijk waarneembaar is, zijn er in het verleden slechts zelden meldingen van gedaan in Fryslân. In 1964 zijn de tot dan toe bekende gegevens over Grootoorvleermuizen in Nederland verzameld en samengebracht in een overzicht door Braaksma en Van Wijngaarden. Zijlstra lichtte de circa 34 Friese waarnemingen eruit. Het Vleermuis Atlas Project (1986-1993) heeft 23 waarnemingen van Grootoorvleermuizen in Fryslân toegevoegd. Sinds 1995 zijn Marten Zijlstra en zijn vaste assistente Marjan van Oosten intensief op kerkzolders (zomer- en/of winterverblijven) aan het inventariseren. Hun gezamenlijke inspanningen hebben een hele lijst met verspreidingsgegevens van Grootoorvleermuizen in Fryslân opgeleverd. Samen met vele losse waarnemin-

gen van anderen heeft dit geleid tot een verspreidingskaart met 123 nieuwe km-hokken waarin de soort is aangetroffen. Zijlstra en kompanen treffen tijdens de wintertellingen ook Grootoorvleermuizen aan in diverse objecten.

Tot slot gaf Zijlstra de aanwezigen enig stof tot nadenken, vraagstellingen die tot een discussie hadden moeten leiden. Maar de dagvoorzitter gaf er de voorkeur aan de discussie na afloop van het symposium te voeren. Mogelijk hebt u als lezer van Twirre alsnog antwoorden op onderstaande vragen.

1. Waar zijn onze Laatvliegers in de winterperiode (de bekende grote vleermuis die rondom ons huis vliegt)?
2. Hoe is het mogelijk dat een Otter zich ongezien kan verplaatsen van De Weerribben naar Oost-Groningen om daar als verkeersslachtoffer te worden gevonden?
3. Waarom komen Huisspitsmuizen tegenwoordig algemeen voor in Fryslân en vroeger niet?
4. Hoe is het mogelijk dat een Torenvalk iedere 20 minuten met een muis aan komt dragen, terwijl wij als mens die beesten maar zelden zien? Ditzelfde geldt overigens ook voor uilen.
5. Waarom is de ene mens 'als de dood' voor een kleine muis en houdt de ander ze als troeteldier?
6. Tot slot de vraag aan u om te werken aan acceptatie van deze dieren in onze woningen, wat een kwestie van mentaliteit is. Dit geldt evenzeer voor vogels als Huismussen, Kauwen en zwaluwen.

De werkatlas 'Zoogdieren in Fryslân'

Vervolgens kreeg Simone Vos van de provincie Fryslân, drijvende kracht achter de werkatlas, het woord van dagvoorzitter Hekstra. Vos vertelde aan de hand van een PowerPoint-presentatie uit welke leden de werkgroep bestond: Altenburg & Wymenga, de Sûchbistenwurkgroep van de Fryske Feriening foar Fjildbiology, It Fryske Gea, Werkgroep Kerkuilen Fryslân, KNJV, provincie Fryslân, Staatsbosbeheer en de Zoogdierverseniging VZZ.

Aan de hand van een verspreidingskaart

Grootoorvleermuis

foto: Teddy Dolstra

met alle waarnemingen werd duidelijk dat er, ondanks de circa 43.000 waarnemingen die erin zijn verwerkt, nog veel gebieden weinig tot niet onderzocht zijn op de aan- of afwezigheid van zoogdieren. Reden te meer om deze witte gebieden, met name de kustgebieden en het veenweidegebied, de komende jaren nader te gaan onderzoeken. Want komen hier inderdaad geen zoogdieren voor of is er gewoon nooit goed gekeken? Hoogstwaarschijnlijk is het laatste van toepassing.

De werkatlas is voor diverse partijen bestemd, zoals onderzoekers, beleidsmakers, terreinbeheerders en geïnteresseerden, maar vooral ook voor de vele vrijwilligers die veel moeite hebben gedaan om het gros van de waarnemingen aan te leveren. Het was dan ook niet meer dan logisch dat deze vrijwilligers een gezicht kregen in de persoon van Wiesje Spijckstra-Scholten, die namens alle vrijwilligers het eerste exemplaar in ontvangst nam. Spijckstra is een goed voorbeeld van een enthousiaste vrijwilli-

ger. Per week pluist ze vele honderden braakballen, zowel voor verschillende werkgroepen binnen Fryslân, alsook voor de Zoogdierverseniging VZZ. Daarnaast is ze actief betrokken bij de jeugd-afdeling van het IVN-Leeuwarden en gaat ze tegenwoordig regelmatig 's avonds op pad met een batdetector. Vos nodigde Spijkstra uit naar voren te komen waarop zij het eerste exemplaar van de Friese Zoogdierenatlas in ontvangst nam.

Vervolg

Hoe nu verder? In aanloop naar het uitkomen van de definitieve zoogdierenatlas zullen bezoeken, inventarisaties en ex-

cursies zich meer moeten richten op de 'witte gebieden'. Verder zullen nieuwe bronnen moeten worden aangeboord, dubbele vermeldingen van waarnemingen uit de database worden gehaald en lastige soorten worden gevalideerd (met name Steenmarter/Boommarter, Bosspitsmuizen en Dwergvleermuizen). Er is dus nog veel te doen voor de werkgroep die in kleiner verband doorgaat om medio 2012 een definitieve zoogdierenatlas tot stand te brengen. Deze werkgroep bestaat voorlopig uit Diederik van Dullemen (FFF/A&W), Teddy Dolstra (FFF/VZZ) en Roland Jalving (provincie). Tot slot van haar verhaal bedankte Vos alle aanwezigen voor hun komst en hun

bijdragen aan de zoogdierenatlas.

Afsluiting

Dagvoorzitter Hekstra sluit het symposium af met een korte discussie over zoogdieronderwerpen gericht op specifieke locaties. Verschillende hiervan zijn in het onderlinge napraten nog besproken. Alle aanwezigen werden bedankt voor hun komst en het BWF hoopt menigeen spoedig weer te mogen begroeten tijdens een symposium of andere activiteit. De werkatlassen werden uitgedeeld en voor de geïnteresseerden lagen er samenvattingen van de lezingen klaar.

Naschrift redactie

Elders in deze Twirre is een bespreking van de zoogdierenatlas opgenomen. De werkatlas is niet meer verkrijgbaar, maar wel als pdf te downloaden via de website van de provincie Fryslân, waarnaar een rechtstreekse link is opgenomen op onze website: www.twirre.info.

Teddy Dolstra, Zuiderweg 10, 8395 KV Steggerda, tel.: 06-21686354, e-mail: teddydolstra@hetnet.nl